

Over citeren *

W. J. de Jonge

Zeer geachte heer Kapteyn, De Bougainville, wiens geschrift u aanhaalt als illustratie van het thema van de 'Edele wilde' is een vlot verteller in zijn 'Voyage autour du monde', hij is geen moralist.

Uw eerste citaat is een Engelse vertaling van:

'J'ai plusieurs fois été, moi second ou troisième, me promener dans l'intérieur. Je me croyais transporté dans le jardin d'Eden: nous parcourions une plaine de gazon, couverte de beaux arbres fruitiers et coupée de petites rivières qui entretiennent une fraîcheur délicieuse, sans aucun des inconvénients qu'entraîne l'humidité.'

Hij beschrijft dus de natuur van dit eiland, niet de 'edele onschuldige wilde' zoals u meent:

'I thought I was transgrated into the garden of Eden. Everywhere we found hospitality, care, innocent joy and every appearance of happiness amongst them.'

De laatste zin volgt zes regels na de eerste, zij luidt letterlijk:

'partout nous voyions régner l'hospitalité, le repos, une joie douce et toutes les apparences du bonheur.'

'Care', 'innocent' en 'amongst them' ontbreekt in het origineel.

De moralist is Diderot. Aan hem (en niet aan Bougainville, zoals u schrijft) is het citaat ontleend:

'L'acceptation du mot propriété y était très étroite; la passion de l'amour, réduite à un simple appétit physique, n'y produisait aucun de nos désordres. (Diderot supplément du voyage.)

Diderot spreekt over 'propriété' en niet over 'het natuurlijk geluk van de Tahitiënen' dat u vooraf laat gaan aan het citaat:

'Qu'une passion . . . était réduite à la satisfaction d'un simple appétit physique.'

Het laatste citaat is inderdaad van Diderot, maar hij spreekt niet van een 'guerre civile' maar van een 'guerre continuelle', 'on a introduit au-dedans de cet homme un homme artificiel; et il s'est élevé dans la caverne une guerre continuelle qui dure toute la vie.'

Overigens kan ik u de lezing van de Bougainville's 'Voyage autour du monde' zeer aanbevelen. Het is een vlot in de heldere taal van de zeeman geschreven boeiend reisverhaal.

* N.a.v. P. J. H. Kapteyn: De Sociogenese van het woord 'taboe' in West-Europa; of: De Edele Wilde en de 18de eeuwse burgerij. S.G. 75/6, 414-426

Replik: goed citeren valt niet mee

P. J. H. Kapteyn

Zeer geachte heer de Jonge, Dank voor uw brief.

Goed citeren valt niet mee, noch voor mij, noch voor u – zoals zal blijken. Zeker niet waar we beiden waarschijnlijk niet over de originele uitgaven beschikken van de Bougainville's 'Voyage autour du monde' en van Diderot's 'Supplement' daarop en we het moeten doen met heruitgaven en – in mijn geval – soms nog met vertalingen daarvan.

Maar eerst iets over de algemene strekking van uw brief. Tot mijn spijt ging u niet in op het algemene betoog van het artikel. U merkte slechts op dat niet de Bougainville, maar Diderot een 'moralist' was – een term die ik overigens niet gebruikte –.

Zonder nu het belang van deze, mogelijk terechte, korrektie te willen bagatelliseren, wijs ik er wel op dat de vraag wie van de twee de 'wilde' idealiseerde niet mijn grootste zorg is. Waar het in de eerste plaats om ging was dat er mensen waren die dat deden en dat was zo en dat vindt u ook. Maar hiermee is de kous natuurlijk niet af. Men moet zorgvuldig zijn en goed citeren. In hoeverre heb ik dat niet gedaan?

Het eerste citaat dat u aanvecht is dat van voetnoot 14 op p. 418. Het is een Engelse vertaling uit het Frans, omdat ik het in een Engels boek vond. U bekritiseert de vertaling van 'le repos' in 'care' en terecht; er had 'ease' moeten staan, hetgeen in het geciteerde boek ook stond. De verwisseling van beide woorden is een fout.

U bekritiseert ook de vertaling van 'une joie douce' in 'innocent joy'. Dat staat er wèl. De vertaling is nogal vrij, maar geeft m.i. de Franse tekst wel goed weer.

U bekritiseert eveneens de vertaling van 'toutes les apparences du bonheur' in 'every appearance of happiness amongst them' – 't verschil lijkt me niet de moeite waard.

U bekritiseert vervolgens het aan elkaar plakken van de twee zinnen in het citaat, terwijl zij in feite 6 regels uit elkaar liggen. Inderdaad, er hadden puntjes tussen moeten.

Tenslotte zegt u, dat Bougainville het niet over de inlanders, maar over de 'natuur' heeft en dus geen 'moralist' zou zijn. Dat begrijp ik niet. De bepaald niet denigrende beschrijving betreft menselijke eigenschappen en staat bovendien nog in dezelfde context als 'de hof van Eden'. Hij heeft het over 'natuur en mensen'. Hij maakt geen scheiding; beide lijken hem even ideaal.

Het tweede citaat. Het gaat om voetnoot 17, ook op p. 418.

U stelt een ander citaat voor, waarin gedeeltelijk dezelfde zinsnede voorkomt en trekt daaruit een aantal conclusies.

Tot mijn spijt moet ik constateren, dat u niet het boek geraadpleegd hebt, waaruit ik citeerde. Had u dat wel gedaan, dan hoefde u niet een ander citaat te geven, dat ik verminkt zou hebben, maar mijn citaat eenvoudig kunnen lezen.

Toch heb ook ik een fout gemaakt. Het citaat komt inderdaad niet van de Bougainville, evenmin echter van Diderot – zoals u stelt –. Het is afkomstig van Gilbert Chinard, die in de inleiding op Diderot's 'Supplement' temidden van citaten van de Bougainville en Diderot zelf, zó de mening en het gevoel van wèl de Bougainville beschrijft. Zoals gezegd, goed citeren is niet eenvoudig.

Tot slot het derde citaat. Het gaat om voetnoot 19 op p. 418.

U stelt, dat in de van Diderot afkomstige tekst niet 'guerre civile' staat, maar 'guer-

re *continue*le'. Ik kan alleen maar zeggen: in het door mij geraadpleegde boek staat het er wel. Het is mogelijk dat er in die tekst een fout is geslopen. Dat is ook mogelijk met de uwe. Wie heeft gelijk? Een vraag voor historici en literaten misschien en voor wie ervan houdt. Het antwoord zal de strekking van mijn betoog moeilijk kunnen beïnvloeden. Wat overigens niet wegneemt dat uw kritiek mij tot een grotere zorgvuldigheid dwingt, waarvoor ik u bedank.